

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

I

Κατ' αρχάς θα πρέπει να διευκρινίσω ότι επέλεξα να χρησιμοποιώ τον όρο *οθωμανικές σπουδές* αντί του όρου *τουρκολογία*, διότι η *τουρκολογία* που προέκυψε από τις ανατολικές σπουδές δεν ήταν και δεν είναι αποκλειστικά ιστορική επιστήμη. Κύριο αντικείμενο είχε τη γλώσσα και τη φιλολογία της τουρκικής και λοιπών τουρκογενών γλωσσών (Turkic), παράλληλα με τη μελέτη του πολιτισμού των λαών που μιλούσαν τις γλώσσες αυτές. Απόδειξη ότι σήμερα, στα τουρκικά πανεπιστήμια, η τουρκολογία αποτελεί τμήμα της γλωσσολογίας. Στα πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα της Ευρώπης και της Αμερικής, τα πράγματα είναι ακόμη πιο σύνθετα. Οι τουρκικές/οθωμανικές σπουδές, έξω από το σώμα της εθνικής ιστορίας των χωρών στις ηπείρους αυτές, συνιστούν χωριστούς κλάδους στους επονομαζόμενους τομείς των «Σπουδών Εγγύς ή Μέσης Ανατολής»¹. Εκεί η μελέτη τουρκογενών γλωσσών συνυπάρχει με τη μελέτη της ιστορίας των αντίστοιχων φύλων και λαών, την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του κεμαλικού και του σύγχρονου τουρκικού κρά-

Η ανακοίνωση δημοσιεύεται όπως ακριβώς εκφωνήθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2002, στο Συνέδριο «Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002». Προστέθηκαν μόνον οι απαραίτητες με τη θεματική της ανακοίνωσης σημειώσεις, οι οποίες επεξηγούν και σχολιάζουν ορισμένα σημεία της, τα οποία στο σύντομο χρονικό πλαίσιο της Συνεδρίας ήταν αδύνατο να περιληφθούν στο σώμα του εκφωνημένου κειμένου.

1. Βλ. τα Πρακτικά της 1ης Συνεδρίας του XIII Türk Tarih Kongresi (1999), της αφιερωμένης στην οθωμανική ιστοριογραφία, όπου ο Heath W. Lowry και ο Gilles Veinstein σκιαγραφούν αντιστοίχως τις οθωμανικές σπουδές στη Β. Αμερική και τη Γαλλία τα τελευταία πενήντα χρόνια. Heath W. Lowry, "The State of the Field: A Retrospective Overview and Assessment of Ottoman Studies in the United States of America and Canada, 1949-1999", XIII Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler, I Cilt, Türk Tarih Kurumu, Άγκυρα 2002, σ. 1-59 και Gilles Veinstein, "Fifty Years of Ottoman Studies in France. An Essay of Thematic Bibliography", ό.π., σ. 61-84.

τους². Συχνότατα τα παραπάνω αντικείμενα συνεξετάζονται και από τις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες, δηλαδή τα εν λόγω τμήματα ή προγράμματα σπουδών στελεχώνονται με πολιτικούς επιστήμονες, διεθνολόγους, οικονομολόγους, ανθρωπολόγους, εθνογλωσσολόγους, ιστορικούς τέχνης κ.ά. για να επιβεβαιωθεί το γνωστόν από τον 19ο αιώνα, ότι οι τουρκολογικές –όπως κατά παράδοση όλες οι ανατολικές– σπουδές συνδέονται άμεσα με πολιτικο-στρατηγικά και οικονομικά ενδιαφέροντα³.

II

Το σχόλιο για τους όρους *τουρκολογία*, *τουρκικές*, *οθωμανικές σπουδές* αποσκοπούσε να υπογραμμίσει ειμμέσως τις διαφορές στο περιεχόμενο των όρων, τη χρήση και την πρόσληψή τους στη νεοελληνική ιστοριογραφία. Περιγράφουν μια ιστορική αποκλειστικά επιστήμη, που εξετάζει, όπως διαπιστώνεται, την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στον ελληνικό χώρο⁴, όπως αυτός κληροδοτείται από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο και επέλεξα να χρησιμοποιώ τον όρο *οθωμανικές σπουδές*. Στη

2. Ένα παρόμοιο κέντρο τουρκολογικών σπουδών οραματίζεται το 1971 για την Ελλάδα ο Ι. Γιαννόπουλος, υπονοώντας ότι οι οθωμανικές σπουδές, εντασσόμενες σε φιλοσοφικές σχολές, δεν πρέπει να περιορίζονται στην εξυπηρέτηση των αναγκών της εθνικής μας ιστοριογραφίας: «Αι καθ' αυτό τουρκολογικαί σπουδαί ή αι αραβολογικαί δεν δύνανται να ανθήσουν εις τας Φιλοσοφικάς Σχολάς, των οποίων άλλη είναι η αποστολή. Η Ελλάς σήμερον έχει ανάγκην μιας νέας πανεπιστημιακής σχολής ή ενός ανεξάρτητου πανεπιστημιακού ιδρύματος, το οποίον θα επανασυνδέση την χώραν μας με τους άλλους λαούς και εν τω οποίω ο φοιτητής θα έχη ως επίκεντρον των σπουδών του την γλώσσαν και τον πολιτισμόν του ενδιαφέροντός του. Τοιαύτα ιδρύματα υφίστανται εις πολλάς άλλας χώρας, εις τινα των οποίων διδάσκονται όλαι σχεδόν αι γλώσσαι του κόσμου». Βλ. Ι. Γ. Γιαννόπουλος, «Η εξέλιξις των τουρκολογικών σπουδών και η ανάγκη καλλιέργειας αυτών εν Ελλάδι», *Μνήμων* 1 (1971), 5-22.

3. Βλ. ενδεικτικά το πρόγραμμα ανακοινώσεων με αφορμή την επέτειο εορτασμού των 20 χρόνων λειτουργίας του Ινστιτούτου Τουρκικών Σπουδών (Institute of Turkish Studies) στην Ουάσιγκτον (11-12 Οκτωβρίου 2002). Υπό τον τίτλο «Η κατάσταση της έρευνας στις τουρκικές σπουδές 1982-2002» το πρόγραμμα στέγασε ανακοινώσεις για οθωμανική τέχνη και αρχιτεκτονική, ιστορία, αρχαιολογία, πολιτικές επιστήμες, γλώσσα και ανθρωπολογία.

4. Για τον όρο *ελληνικαί χώραι* στο έργο του Παπαρρηγόπουλου, το γεωγραφικό συνεχές, που λειτουργεί ως καμβάς για το ειδύλλιο της ελληνικής φυλής με τον χρόνο, βλ. Σπύρος Καραβάς, «Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και οι εθνικές διεκδικήσεις (1877-1885)», στα *Πρακτικά* αυτού του Συνεδρίου.

χώρα μας λοιπόν οι όροι *τουρκολογία*, *τουρκικές*, *οθωμανικές σπουδές* έχουν περιορισμένο και περιοριστικό περιεχόμενο. Οι οθωμανικές μας σπουδές μελετούν την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στον ελληνικό κόσμο, κατά κύριο λόγο στις ελλαδικές περιοχές και λιγότερο στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια. Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο που οι ελάχιστοι οθωμανολόγοι της Ελλάδας είναι ενταγμένοι σε τμήματα νεοελληνικής ιστορίας στα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα της χώρας. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι αντικείμενο παρατήρησης των σπουδών αυτών εν Ελλάδι είναι μια μακρά περίοδος της νεότερης ιστορίας της, εκείνης που στο σχήμα της εθνικής ιστορίας αποκαλείται Τουρκοκρατία. Ποικιλία χαρακτηρίζει την οριοθέτηση της περιόδου. Η εμφάνιση των πρώτων φύλων στη Μικρά Ασία, η ίδρυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τέλος η κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με την Άλωση της Πόλης, που υιοθετήθηκε από τη βαλκανική κατά κύριο λόγο ιστοριογραφία, θεωρούνται εναρκτήριες χρονολογίες της οθωμανικής περιόδου. Κλείνει –κι εδώ πάλι παρουσιάζεται ποικιλία τομών– με την Επανάσταση του 1821, την πρόσκτηση των Νέων Χωρών ή τη Μικρασιατική Καταστροφή, που επέφερε και την εθνική ολοκλήρωση. Το αναμφισβήτητο και σταθερό είναι ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία (μελετάται) αποκλειστικά σε συνάρτηση με τις ανάγκες έρευνας ή κατάστροφης της όποιας αφήγησης της ελληνικής ιστορίας και τα όποια όρια της οθωμανικής περιόδου εξαρτώνται κάθε φορά από αυτές τις ανάγκες⁵.

III

Μετά λοιπόν την πρώτη διασάφηση ότι οι οθωμανικές σπουδές στην Ελλάδα αποτελούν σχεδόν αποκλειστικώς ιστορική επιστήμη που εντάχθηκε στον κορμό της εθνικής μας ιστορίας, όπως και όποτε εντάχθηκε –έχω αναφερθεί σ' αυτά τα θέματα παλιότερα⁶–, περνά στη δεύτερη διασάφηση. Πρέπει να

5. «Στην ελληνική ιστοριογραφία, η οθωμανική αυτοκρατορία και η Τουρκία εμφανίζονται αποκλειστικά σε συνάρτηση με τις ανάγκες (εξ)ιστόρησης της ελληνικής ιστορίας και οι τομές ετεροπροσδιορίζονται από τις στιγμές εκείνες στην ιστορία του ελληνισμού που θεωρούνται οριακά θετικές ή καταστροφικές για τους Τούρκους». Βλ. Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη-Τουρκία. Αντανάκλασεις και Διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων*, Βιβλίο Πρώτο, [Αθήνα], Θεμέλιο – Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993, σ. 91.

6. Ευαγγελία Μπαλτά, «Οι οθωμανικές σπουδές στην Ελλάδα», *Τα Ιστορικά* 16, τχ. 31 (Δεκέμβριος 1999), 455-460. Μεταφρασμένο αγγλικά δημοσιεύθηκε στο *XIII Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999)*, ό.π., σ. 243-248.

διευκρινίσω για ποιες οθωμανικές σπουδές θα μιλήσω. Δηλώνω, λοιπόν, εξ αρχής ότι δεν εντάσσω στις οθωμανικές σπουδές το σύνολο της νεοελληνικής ιστοριογραφίας που ασχολήθηκε με την Οθωμανική Αυτοκρατορία ή με τους οθωμανικούς χρόνους της ελληνικής ιστορίας. Οι οθωμανικές σπουδές που θα μας απασχολήσουν δεν ανάγονται στον Κριτόβουλο, αλλά ούτε και αφητηριακό τους σημείο αποτελεί το βιβλίο του Κ. Σάθα *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα*, επειδή τούτο, από άποψη περιοδολόγησης τουλάχιστον, εγγράφεται στην ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας⁷. Όπως γίνεται αντιληπτό, οι οθωμανικές σπουδές που αφορούν στο θέμα της ανακίνωσης είναι το σχετικά πρόσφατο γεγονός που εισήχθη από την Εσπερία στα επιστημονικά δρώμενα της χώρας, θεσμοθετώντας ένα νέο αυτοτελές επιστημονικό πεδίο στις ιστορικές επιστήμες. Σ' αυτές λοιπόν τις οθωμανικές σπουδές εντάσσω, πρώτον τον θεσμό των σχετικών προπτυχιακών, μεταπτυχιακών μαθημάτων ή σεμιναριακών κύκλων που οργανώνονται σε πανεπιστήμια και επιστημονικά ιδρύματα, και δεύτερον την ιστορική γνώση που παράγουν εξειδικευμένοι οθωμανολόγοι αλλά και ιστορικοί που προσεγγίζουν την περίοδο των οθωμανικών χρόνων με κοινούς προβληματισμούς και ιστοριογραφικούς όρους. Τις τελευταίες δεκαετίες εμφανίστηκε μια πλούσια ιστοριογραφική παραγωγή με υψηλό βαθμό ποιότητας, η οποία με πηγές ελληνικές, δυτικές, βαλκανικές και οθωμανικές ήδη εκδεδομένες μελετά νέες θεματικές ή προσεγγίζει παλιές με προβληματική και νέες μεθόδους που ωριμάζουν στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία και στον χώρο των οθωμανικών σπουδών διεθνώς. Για να γίνει σαφές τί εννοώ όταν λέω ότι «προσεγγίζουν την οθωμανική περίοδο με κοινούς προβληματισμούς και ιστοριογραφικούς όρους» θα αναφέρω ένα παράδειγμα. Έχω επιχειρηματολογήσει κι άλλοτε για τη σημασία των κοινοτικών καταστάσεων ως πηγής για την κατανόηση των κοινοτικών αλληλεγγυοτήτων, κατ' εξοχήν προϋόν καταναγκασμού σε μια κατακτημένη κοινωνία, όπου υπάρχει συλλογική ευθύνη ως προς την καταβολή του φόρου. Είναι σαφές ότι όσο είναι οθωμανική πηγή το φορολογικό κατάστιχο της οικονομικής υπηρεσίας της αυτοκρατορίας, άλλο τόσο είναι οθωμανική πηγή και το κοινοτικό κατάστιχο. Η ισχύς λοιπόν μιας υπόθεσης για τον τρόπο κατανομής των φόρων στο εσωτερικό των κοινοτήτων, στηριγμένη αρχικά στην παρατήρηση δυο οθωμανικών καταστάσεων της

7. Ιωάννης Θεοχαρίδης, «Η ανάπτυξη των τουρκολογικών σπουδών στην Ελλάδα», *Δωδώνη* 17, τχ. 1 (1988), 19-60· I. Theocharides – Th. Stavrides, “Yunanistan'daki Osmanlı Çalışmalarının Gelişimi”, *Yeni Türkiye. Türkler*, εκδ. H. C. Güzel κ.ά., διευθυντής της συντακτικής επιτροπής Prof. Dr. Y. Halaçoğlu, σύμβουλος έκδοσης Prof. Dr. H. Inalcik, Άγκυρα 2002, τ. 15, σ. 99-104.

Σαντορίνης του 1670, αποδείχθηκε περίτρανα ακολούθως από τη μαρτυρία ενός ανδριώτικου κοινοτικού καταστίχου του 1721⁸. Αν χρησιμοποιήσα το παράδειγμα των οθωμανικών καταστίχων της Σαντορίνης και του κοινοτικού της Άνδρου ήταν για να δείξω ότι ο κοινός προβληματισμός και ο κοινός τρόπος στην προσέγγιση ομοειδών λίγο πολύ πηγών, αλλόγλωσσων όμως, και τέλος οι κοινές μέθοδοι και τα κοινά εργαλεία αποτελούν τα κριτήρια που κατατάσσουν στις οθωμανικές σπουδές τόσο τον οθωμανολόγο όσο και τον ιστορικό του νέου ελληνισμού. Τα ίδια αυτά κριτήρια θέτουν σε πρώτο επίπεδο την εξέταση της λειτουργίας του κοινοτικού θεσμού στο πλαίσιο της κατακτητικής κοινωνίας και σε δεύτερη μοίρα την εκπόρευση και τη γλώσσα της πηγής, δηλαδή τη γνώση της τουρκικής οθωμανικής γλώσσας, αραβικής γραφής και όλων των περι αυτής τεχνικών γνώσεων.

IV

Από την ανάγκη να οριστεί ο χώρος και το περιεχόμενο των οθωμανικών σπουδών στη νεοελληνική ιστοριογραφία φτάσαμε να συζητούμε την ουσία του θέματος, πριν θιγούν ορισμένα άλλα ζητήματα.

Ο αφηρητικός χρόνος για τις οθωμανικές σπουδές στην Ελλάδα ανάγεται στα μέσα της δεκαετίας του 1960, μιας δεκαετίας όπως αποδεικνύεται κρίσιμης για την ελληνική ιστοριογραφία. Τότε σπούδασαν σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια οι πρώτοι από τους ιστορικούς που θεωρείται ότι τις εκπροσωπούν στην Ελλάδα⁹. Τότε δημοσίευσαν τις πρώτες μελέτες τους ή ολοκλήρωσαν τη σύνταξη των διδακτορικών τους διατριβών, οι οποίες είδαν το

8. Evangelia Balta, "Le rôle de l'institution communautaire dans la repartition verticale de l'impôt: l'exemple de Santorin au XVIIIe siècle", *Problèmes et approches de l'histoire ottomane. Un itinéraire scientifique de Kayseri à Eğriboz*, Ισταμπούλ 1997, σ. 97-109· Δ. Δημητρόπουλος, «Οικογένεια και φορολογικές καταστιχώσεις στα νησιά του Αιγαίου κατά την οθωμανική περίοδο», *Τα Ιστορικά* 14, τχ. 27 (1997), 335-352.

9. Πρόκειται για τους Ελισάβετ Ζαχαριάδου, Βασίλη Δημητριάδη και Παύλο Χιδίρογλου. Στην πρώτη, συνεργάτρια στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, δόθηκε υποτροφία για να σπουδάσει στο Λονδίνο τουρκολογία προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του νεοσύστατου Ίδρυματος στον τομέα αυτό. Οι Δημητριάδης και Χιδίρογλου εστάλησαν αντίστοιχα στην Αγγλία και Γερμανία για να αναλάβουν, μετά τις σπουδές τους, τη διεύθυνση των οθωμανικών αρχείων στη Θεσσαλονίκη και στο Ηράκλειο. Είναι ενδεικτικό ότι η απαρχή που γίνεται στις οθωμανικές σπουδές αποσκοπεί να πληρωθούν ανάγκες του ερευνητικού τομέα. Είναι πολύ νωρίς ακόμη για την εισαγωγή του γνωστικού αυτού αντικειμένου στα προγράμματα μαθημάτων των ελληνικών πανεπιστημίων.

φως της δημοσιότητας στις αρχές της επόμενης δεκαετίας. Δεν είναι τυχαίο που οι οθωμανικές σπουδές ανάγονται στη δεκαετία του 1960. Είναι η δεκαετία που στήνεται το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών και χορηγούνται υποτροφίες για σπουδές στο εξωτερικό, που δεν υφίσταντο ακόμη στη χώρα και έπρεπε να δημιουργηθούν. Είχε προηγηθεί η αναγνώριση των αναγκών της έρευνας.

Για να ανασταλούν όμως οι ιδεολογικοί περιορισμοί και να γίνουν τα πρώτα βήματα που θα δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για οθωμανικές σπουδές στη χώρα, είχε παρέλθει πάνω από μια εικοσαετία. Από το 1939 στον πρόλογο της «Πελοποννήσου» ο Μιχάλης Σακελλαρίου είχε ορίσει τις οθωμανικές σπουδές που απαιτούσαν οι ιστοριογραφικές ζητήσεις¹⁰. Κι όταν αργότερα επανήλθε τόνισε ότι η «έλλειψη ειδικών γνώσεων βάρυνε και βαρύνει την ιστορική σύνθεση της τουρκοκρατίας, της οποίας η μελέτη δεν κατόρθωσε να αποκτήσει αυτοτέλεια, αλλά προέκυψε από τη διάθεση εισαγωγής στην Επανάσταση»¹¹. Η υπογράμμιση της ανάγκης για μελέτη της Τουρκοκρατίας αυτοτελώς και όχι ως πρελούδιου της Επανάστασης του 1821, δηλαδή η συνειδητοποίηση της ανάγκης να οργανωθεί η έρευνα ενός νέου επιστημονικού πεδίου, τον καθιστά πρόδρομο των οθωμανικών σπουδών. Το απέδειξε εξάλλου και στη διδακτορική διατριβή του για την Πελοπόννησο. Δεν είναι τυχαίο που η διατριβή αυτή δεν έτυχε της δεξιάσεως που της άξιζε

10. «Πλην της πρωτίστης ανάγκης να πυκνωθούν οι ειδικοί επιστήμονες, οι οποίοι θα αναλάβουν το υψίστης σπουδαιότητας έργο να εξερευνήσουν τα άγνωστα εδάφη του ιστορικού μας παρελθόντος – απ' ενός μεν η αντιμετώπισις των θεωρητικών, μεθοδολογικών και οργανωτικών προβλημάτων, απ' ετέρου δε η συστηματοποίησης και η οργάνωσις της μελλοντικής εργασίας κατά τρόπον σκόπιμον και λυσιτελή, δυνάμενον δε να οδηγήση αμεσώτερον εις την ολοκληρωτικήν αντίληψιν της ιστορίας του έθνους μας κατά την τουρκοκρατίαν» βλ. Μιχάηλ Β. Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήνα⁵ 1939, (φωτοαναστατική ανατύπωση: Αθήνα, Ερμής, 1978). Βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, «Το έργο του Νίκου Σβορώνου και η ελληνική ιστοριογραφία. Πενήντα χρόνια αποκλίσεων και συγκλίσεων», *Σύγχρονα Θέματα* τχ. 38 (Μάιος 1989), 26.

11. Ο Μιχάηλ Σακελλαρίου θεωρεί ότι «ο Παπαρρηγόπουλος μετέθεσε απλώς το βλέμμα του από την πτώση του Βυζαντίου στην ανάστασή του '21 και είδε ολόκληρη την τουρκοκρατία από τη σκοπιά της Επανάστασης και τα γεγονότα της τουρκοκρατίας τα διέταξε έτσι, που ν' απαντούν σ' ένα ιδιαίτερο πρόβλημα: πώς έγινε δυνατή και πέτυχε η Επανάσταση», βλ. Ο ίδιος, «Νεοελληνικές σπουδές. Ιστορικό και κριτικό σχέδιαμα. Τρίτη εποχή», *Νέα Εστία* 33 (1943), 438. Επίσης Αντώνης Λιάκος, «Η δόμηση του εθνικού χρόνου στην ελληνική ιστοριογραφία», *Ο Πολίτης* τχ. 124 (1993), 30· Ο ίδιος, «Προς επισκευήν ολομελείας και ενότητας. Η δόμηση του εθνικού χρόνου», *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1994, σ. 191.

τότε, παρά ανακαλύφθηκε μόνο το 1978, όταν η επικαιρότητα του προβληματισμού της συνέπεσε με τις ιστοριογραφικές αναζητήσεις των μεταδικτατορικών χρόνων. Τότε και ανατυπώθηκε από τις εκδόσεις Ερμής. Ήταν πολύ ωρίς για να γίνει αποδεκτή μια διατριβή όπου κατά τη διατύπωση του συγγραφέα της «ερευνώνται και εκθέτονται όλα τα τοπικά δεδομένα παραγωγής, φορολογίας, έγγειας κτήσης, διοίκησης, αυτοδιοίκησης, πληθυσμού», όταν τον χώρο της ιστοριογραφίας της Τουρκοκρατίας μονοπωλούσαν μελέτες για τα επαναστατικά κινήματα των Ελλήνων κατά των Τούρκων.

Στους προδρόμους συμπεριλαμβάνω και τον Απ. Βακαλόπουλο, γιατί στην κάθετη παράθεση των γεγονότων της *Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού*¹² του χρησιμοποιεί συστηματικά την υπάρχουσα διεθνή βιβλιογραφία των οθωμανικών σπουδών, με ιδιαίτερη έμφαση στη βαλκανική και τουρκική. Παράλληλα χρησιμοποιεί οθωμανικές πηγές εκδοσμένες αλλά και ανέκδοτες που του μεταφράζουν διάφοροι τουρκομαθείς. Είναι ο πρώτος που κάνει συστηματική χρήση του ανενεργού ως τότε μεταφρασμένου οθωμανικού αρχειακού υλικού. Πρέπει ωστόσο να επισημάνω ότι το μεταφρασμένο οθωμανικό υλικό του βορείου ελλαδικού χώρου, που κυρίως επεξεργάστηκε ο Απ. Βακαλόπουλος, είχε επιλεγεί να μεταφραστεί με γνώμονα συγκεκριμένες ιδεολογικές κατευθύνσεις, δηλαδή την αναζήτηση της ταυτότητας του ελληνισμού. Η ιχνηλάτηση της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας στις σκόρπιες οθωμανικές πηγές των διαφόρων ελληνικών κρατικών υπηρεσιών έγινε με στόχο αποκλειστικό να βρεθούν αποδείξεις της ελληνικότητας του βόρειου χώρου¹³. Πρέπει όμως να αναγνωρίσουμε ότι στη

12. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη, Εμμ. Σφακιανάκης και υιοί, 21974-1988.

13. Τούτο διατυπώνεται καθαρά πολλές φορές στους προλόγους εκδοσόμενων επιτομών οθωμανικών πηγών: «Εξ όλων των εγγράφων τούτων προκύπτουν γενικώτερα τα ακόλουθα: α) η ακαταμάχητος δύναμις και ζωτικότητα του μακεδονικού Ελληνισμού και ο διαρκής παλμός προς εθνικὴν χειραφέτησιν και β) ότι ουδαμῶς εμφανίζονται Σλάβοι εις τα έγγραφα αυτά», βλ. *Ιστορικόν Αρχεῖον Βεροίας. Εκλογαί*, επιμ. Ι. Κ. Βασδραβέλλης, Θεσσαλονίκη 1942, σ. γ' και *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α', Αρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912*, επιμ. Ι. Κ. Βασδραβέλλης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. α'. Είναι φανερό ότι οι προς μετάφρασιν οθωμανικές πηγές επελέγησαν με σκοπό να δειχθεί πρώτον η συμμετοχή του βορείου ελλαδικού χώρου στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 –συνεπώς το ελληνικό φρόνιμα ήταν ανεπτυγμένο κι εκεί όσο και στην «Παλιά Ελλάδα»– και δεύτερον να υποστηριχθεί η απουσία σλαβικού στοιχείου – άρα να δειχθεί η ελληνικότητα του χώρου. Τέτοιου τύπου ζητήσεις κατά την προσέγγιση των οθωμανικών πηγών αποδεικνύουν, πιστεύω, ότι τα αιτούμενα των καιρών ήσαν άλλα και ότι ήσαν σθεναροί οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί της νεοελληνικής ιστοριογραφίας, υπό την προσταγή των πολιτικών σκοπιμοτήτων της εποχής.

θετικιστική αντίληψη της εθνικής ιστοριογραφίας που εξυπηρετούσε ο Απ. Βακαλόπουλος είναι η πρώτη φορά που διακρίνονται ρήγματα στην αποκλειστικότητα της χρήσης ελληνικών πηγών. Έχει γίνει λοιπόν η υπέρβαση.

Ο Νίκος Σβορώνος αναμφισβήτητα ανήκει στη χορεία των προδρόμων με το «Εμπόριο της Θεσσαλονίκης»¹⁴, επί πλέον όμως είναι και ο πρωτοεργάτης στην ίδρυση του Τομέα Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης. Ως μέλος της Διοικούσας Επιτροπής του Πανεπιστημίου οργάνωσε το 1980 το θεσμικό πλαίσιο των τουρικών σπουδών κατά τα διεθνή πρότυπα¹⁵. Δεν είναι τυχαίο ούτε το πρόσωπο του οραματιστή ούτε η επιλογή ενός νεοσύστατου πανεπιστημίου. Ο Νίκος Σβορώνος δεξιώθηκε και την ομάδα των νέων ιστορικών οι οποίοι εστάλησαν κι αυτοί στη δεκαετία του 1960 να σπουδάσουν στη Γαλλία. Εκεί επέλεξαν να ασχοληθούν με θεματικές των οθωμανικών χρόνων στην εκπόνηση των διατριβών τους. Οι προσωπικές τους ζητήσεις, καθορισμένες από desiderata της νεοελληνικής ιστοριογραφίας, ζυμώθηκαν και διαμορφώθηκαν στο πρόσφορο κλίμα των ρευμάτων των *Annales* και την μπροντελική παράδοση. Δημοσίευσαν μελέτες, μετέφρασαν στα ελληνικά καίρια άρθρα, δίδαξαν σε πανεπιστημιακά σεμινάρια της Γαλλίας, καθοδήγησαν διατριβές νεότερων κι όταν επέστρεψαν μεταδικτατορικά, συνέβαλαν στη μετακένωση των νέων ιστοριογραφικών ρευμάτων στη χώρα¹⁶. Η συμβολή τους, αναμφισβήτητα τεράστια στη διεύρυνση του ιστοριογραφικού ορίζοντα της νεοελληνικής και σύγχρονης ιστορίας με νέες θεματικές, νέα εργαλεία, νέα ερμηνευτικά σχήματα, είμαι βέβαιη ότι θα σχολιαστεί στο πλαίσιο αυτού του Συνεδρίου. Θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι περιορίζω τη συμβολή αυτή μόνο στον χώρο των οθωμανικών σπουδών. Είναι όμως αδιαφιλονίκητο γεγονός ότι η προσωπική ιστοριογραφική τους παραγωγή εντοπίζεται κατά κύριο λόγο στον χώρο που αφορά στην αποδέσμευση

14. N. G. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, πρόλογος Ernest Labrousse, Παρίσι, PUF, 1956. Εξάλλου αρκετά χρόνια πριν, το 1942, είχε καταθέσει τη διδακτορική του διατριβή *Τα κυκλοφορούντα κατά την Τουρκοκρατία νομίσματα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, χωρίς όμως να γίνει κατορθωτό να την υποστηρίξει. Βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 26.

15. Προσελήφθησαν και δίδαξαν στο Τμήμα Τουρικών Σπουδών για μια περίοδο εισοσαετία οι Ελισάβετ Ζαχαριάδου και Βασίλης Δημητριάδης.

16. Πρόκειται για τους Σπύρο Ασδραχά, Βασίλη Παναγιωτόπουλο και Φίλιππο Ηλιού, εκπροσώπους της «νέας ιστορίας» στη νεοελληνική ιστοριογραφία μετά τη Μεταπολίτευση στην Ελλάδα. Η Ελένη Αντωνιάδη-Μπιμπίκου, εγκαταστημένη στο Παρίσι την ίδια εποχή με τον Ν. Σβορώνο, γρήγορα κι αυτή προσανατολίστηκε στη μελέτη της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, και στο σεμινάριό της στην *École des Hautes Études en Sciences Sociales* διαμορφώθηκε ένα πλήθος νέων ιστορικών του νέου ελληνισμού.

των μηχανισμών της αγροτικής οικονομίας των κατακτημένων, στην οργάνωση του οικιστικού πλέγματος, των δημογραφικών μεγεθών και κινήσεων στον ελλαδικό χώρο στα χρόνια των ξένων κυριαρχιών, στη μελέτη της βιοτεχνίας, του εμπορίου και επικοινωνιών τον 18ο και 19ο αιώνα, αλλά και της Ελληνικής Επανάστασης κ.ά. Η προσωπική τους παραγωγή και οι επιρροές που άσκησαν συνέβαλαν τα μάλα στη μελέτη της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας και της ιστορίας των ιδεών κατά τους οθωμανικούς χρόνους, προσανατολίζοντας σ' αυτούς τους τομείς το ενδιαφέρον, όπου κατ' εξοχήν υπήρχε η δυνατότητα να εξεταστούν συλλογικά φαινόμενα και συμπεριφορές.

V

Οι οθωμανικές σπουδές στην Ελλάδα αποκτούν υπόσταση στην εικοσαετία 1980-2000. Δύσκολα μπορεί κανείς να μιλήσει για τάσεις, κατευθύνσεις, όταν η νεοελληνική ιστοριογραφική παραγωγή των οθωμανικών σπουδών προέρχεται από μια εξαιρετικά ολιγόανθρωπη ακόμη ομάδα. Οι θεματικές καθορίζονται από τις στενές επιλογές προτεραιότητων που θέτουν κάθε φορά τα ιστοριογραφικά ενδιαφέροντα και ο εξοπλισμός των συγκεκριμένων προσώπων. Ο κατάλογος θεμάτων που απασχόλησαν τις οθωμανικές σπουδές της εικοσαετίας περιλαμβάνει τα εξής: πληθυσμοί και οικονομία ελλαδικών περιοχών με πηγή τις οθωμανικές καταστιχώσεις, τοπογραφία και ιστορία πόλεων, έκδοση νομοθεσιών για ζητήματα φορολογίας, το καθεστώς της Εκκλησίας και του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στην πραγματικότητα της νέας κοινωνίας, η ιστορία μονών, η μελέτη των ελληνικών κοινοτήτων. Μια ποικιλία επίσης αποτελούν τα θέματα των διεθνών συναντήσεων που οργάνωσε το Πρόγραμμα Τουρκικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Κρήτης. Παραλλήλως μεταφράστηκαν ορισμένα κλασικά ιστοριογραφικά έργα, δημοσιεύτηκαν σχολιασμένες μεταφράσεις οθωμανικών χρονικών, κ.λπ. Κύριο χαρακτηριστικό των παραπάνω η αποδομητική ιστοριογραφική προσπάθεια που κινήθηκε με γνώμονα, θέλω να πιστεύω, τη δημιουργία υποδομών για μια μελλούμενη σύνθεση. Αυτή είναι η μία εκδοχή. Υπάρχει βεβαίως και η άλλη εκδοχή που εξίσου μπορεί να ισχύει σε συνάρτηση ή ανεξάρτητα από την προηγούμενη: η συνειδητή επιλογή για απουσία συνολικής θεώρησης των οθωμανικών χρόνων ως ημετέρας ιστορίας, όπως και της κοινής οθωμανικής κληρονομιάς ως συνόλου στο βαλκανικό χώρο¹⁷. Όσο γνωρίζω, διατυπώθηκε μόνο η θεωρία της

17. Ως τον κύριο λόγο που απέτρεψε συνολικές θεωρήσεις του οθωμανικού μας παρελθόντος θεωρώ το ότι οι βασικοί άξονες της κυρίαρχης εθνικής ιδεολογίας αφορούσαν στην περίοδο αυτή και υπήρξαν πάμπολλες ιδεολογικές διαμάχες και αντιπαράθεσεις γύρω από

Ενδιάμεσης Περιοχής στη νεοελληνική ιστοριογραφία, ένα σχήμα που, ξεκινώντας από την ύπαρξη ενός κοινού ελληνο-τουρκικού χώρου στο βυζαντινο-οθωμανικό παρελθόν, υποστήριζε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε όχι μόνο η πολιτιστική αλλά και η πολιτική έκφραση του ελληνισμού¹⁸. Σε αντίστοιχους τομείς όμως διέπρεψαν και διαπρέπουν Βαλκάνιοι ιστορικοί με τα κατά καιρούς «ερμηνευτικά σχήματα» που εξυπηρετούν και αλλάζουν αναλόγως των πολιτικών σκοπιμοτήτων¹⁹. Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω δεν αποτελούν αποτιμήσεις ή δεν έχουν πρόθεση αποτιμήσεων. Η επισκόπηση όμως της εικασιατούς παραγωγής των οθωμανικών σπουδών εν Ελλάδι επιστημάνει υποχρεωτικά ορισμένα χαρακτηριστικά σημεία. Ως το βασικότερο θα έδειχνα την απουσία ενασχόλησης με το οθωμανικό ιστορικό φαινόμενο. Με άλλα λόγια μετά την καταδυνάστευση της νεοελληνικής ιστοριογραφίας από τον εθνοκεντρισμό, με κυρίαρχο στοιχείο την αναζήτηση της ελληνικής ταυτότητας μέσα από τον αντιστασιακό της χαρακτήρα σ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, διαπιστώνεται μια αμηχανία να καταπιαστούν οι οθωμανικές σπουδές με γόνιμες γενικές θεωρήσεις για μια περίοδο που καλύπτει τέσσερις, πέντε ή περισσότερους αιώνες για ορισμένες περιοχές του ελληνισμού. Εξαιρέση στην κατεύθυνση αυτή αποτελούν οι μελέτες της Έλλης Σκοπετέα για τον 19ο αιώνα²⁰. Το

αυτούς. Η παρατηρούμενη λοιπόν «σιωπή» ενδεχομένως να πρέπει να ερμηνευθεί ως άρνηση να υιοθετηθούν μύθοι και στερεότυπα της νεοελληνικής ιδεολογίας. Επί πλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι οι οθωμανικές σπουδές της Ελλάδας δεν χρειάστηκε να υπηρέτησουν πολιτικά κελεύσματα της κρατικής μηχανής, γεγονός που τις διαφύλαξε από διάφορα «ερμηνευτικά σχήματα». Όπως έχω επισημάνει με άλλη ευκαιρία, η Ελλάδα μπορεί να μπήκε αργά στο στίβο των οθωμανικών σπουδών, αλλά οπωσδήποτε δεν μπορεί να αμφισβητήσει κανείς ότι μπήκε με επιστημονικά και μόνο desiderata.

18. Η θεωρία διατυπώθηκε από τον Δημήτρη Κιτσίκη, *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1280-1924*, Αθήνα 1988.

19. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της Βουλγαρίας. Μετά την κατάρρευση του καθεστώτος του Ζίβκοφ, αποσύρθηκε η θεωρία της "islamizatsia" και αποκηρύχθηκε ως βδελυρή η "vizroditelen protses". Στην "islamizatsia" είχε επιστρατευθεί το φαινόμενο του εξισλαμισμού, βίαιου ή εθελούσιου, για να εξηγηθεί η ύπαρξη μουσουλμάνων στη σύγχρονη Βουλγαρία και να υποστηριχθεί η κατ' αρχήν βουλγαρική τους καταγωγή. Το πρόγραμμα «Αναγέννηση» – αυτό σημαίνει "vizroditelen protses" – είναι το όνομα που εδόθη στην πολιτική πράξη της αλλαγής των μουσουλμανικών ονομάτων κατοίκων της Βουλγαρίας. Βλ. Maria Todorova, "Bulgarian Historical Writing on the Ottoman Empire", *New Perspectives on Turkey* 12 (Άνοιξη 1995), 97-118.

20. Η Έλλη Σκοπετέα συνόψισε τη ρομαντική ιστοριογραφική προσέγγιση του προβλήματος της οθωμανικής κληρονομιάς στο έργο της *Η Δύση της Ανατολής. Εικόνες από το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1992· Η ίδια, «Τούρκοι και Βαλ-

γεγονός ότι δεν υπήρξαν συστηματικές μελέτες σ' αυτόν τον τομέα αποτελεί μια έμμεση ένδειξη ακριβώς της δύναμης που διατηρούσαν οι κυρίαρχες απόψεις. Ο εξορκισμός με την αναβλητικότητα, αποσιώπηση και παραπομπή τέτοιου τύπου θεμάτων στις ελληνικές καλένδες έδειξε τα αποτελέσματα, όταν τη δεκαετία του 1990, μετά την αφύπνιση των εθνικισμών στον βαλκανικό χώρο, προμοδοτήθηκαν έρευνες και μελέτες για εθνότητες και μειονότητες στα Βαλκάνια²¹, καταστρώντας τες προσφιλές ιστοριογραφικό πεδίο, υπό τα πολιτικά κελεύσματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της αμερικανικής παγκοσμιοποίησης. Θέματα συναφή τότε με διαδικασίες συγκρότησης εθνικών ιδεολογιών, πολιτικές και εθνικές διαμάχες των βαλκανικών κρατών αναζητούν ερμηνείες και αποδεικτικό υλικό αναγκαστικά στο κοινό οθωμανικό παρελθόν των Βαλκανίων. Δεν υπήρξαν όμως οι βασικές έρευνες, ούτε είχε γίνει επεξεργασία σχημάτων άλλων πέραν σχολίων και αναλύσεων της παπαρωρηγοπούλειας οπτικής τόσο στην ελληνική ιστοριογραφία όσο και στο ευρύτερο πλαίσιο του διεθνούς ενδιαφέροντος για την ελληνική ιστορία. Επίσης δεν είχαν διαμορφωθεί τα μεθοδολογικά εργαλεία για τη μελέτη του θέματος²². Το ζήτημα λοιπόν ανέλαβαν, ελλείψει ιστοριογραφικών προτάσεων, να διαχειριστούν οι πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες. Έτσι συχνότατα παρατηρούνται ορισμένα παράδοξα, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν κάλλιστα και αναχρονισμοί, εφ' όσον παρατηρούμε να προβάλλονται στο παρελθόν ζητήματα του παρόντος, τα οποία ανταναχλούν πολύ συγκεκριμένους πολιτικοϊδεολογικούς προβληματισμούς. Στον ορυμαγδό που δημιούργησε η αφύπνιση των βαλκανικών εθνικισμών, η πολυεθνική Οθωμανική Αυτοκρατορία αναδύεται σήμερα ως ο παράδεισος της ανεξιθρησκείας, αρμονικής και ειρηνικής συμβίωσης των βαλκανικών λαών. Τέτοιες απόψεις δεν διαφέρουν από την προβαλλόμενη σε μια τουρ-

κάνια», *Τα Βαλκάνια Χτες-Σήμερα* (21 και 22 Φεβρουαρίου 2000), Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2000, σ. 143-155.

21. Η Αγγελική Κωνσταντακοπούλου περιέγραψε καίρια τη διατάραξη της συλλογικής εικόνας και μνήμης καθώς και τις μεταμορφώσεις στην έρευνα και την παραγωγή ιστορικής μνήμης στα Βαλκάνια μετά την περσεστρόικα. Βλ. Αγγελική Κωνσταντακοπούλου, "Postwar Balkan Historiography in the Present Turning Point", *Septième Congrès International d'Études du Sud-Est Européen (Thessalonique, 29 août-4 septembre 1994)*, Αθήνα 1994, σ. 801-818· Η ίδια, «Βαλκανική Ιστοριογραφία Χτες-Σήμερα», *Τα Βαλκάνια Χτες-Σήμερα* (21 και 22 Φεβρουαρίου 2000), Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2000, σ. 107-141.

22. Πρέπει να επισημανθεί το ενδιαφέρον την τελευταία δεκαετία για τον 19ο αιώνα. Γόνιμο παράδειγμα της ιστοριογραφικής αυτής παραγωγής το βιβλίο του Παρασκευά Ματάλα, *Έθνος και Ορθοδοξία: Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το «Ελλαδικό» στο Βουλγαρικό σχίσμα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002.

κολογική βιβλιογραφία ανεκτικότητα των Οθωμανών προς τα υπόδουλα μιλλέτ, ή αντιστοίχως από αυτήν που χρησιμοποιεί συστηματικά τον χαρακτηρισμό οθωμανικές μειονότητες όταν αναφέρεται στα μιλλέτ, για χρόνους μάλιστα πριν το 1869²³. Τα σημειώματα είναι προφανή, αλλά εξακολουθώ να πιστεύω ότι είναι καθήκον του ιστορικού να υπογραμμίζει τέτοιου τύπου αναχρονισμούς όπου και όταν τους εντοπίζει.

Το κενό λοιπόν της ιστοριογραφικής διαχείρισης του οθωμανικού μας παρελθόντος καταλαμβάνει μια πολλαπλώς ανιστορική θεώρηση με επιστημονικές ωστόσο προδιαγραφές. Στις προτεινόμενες αναλύσεις πρυτανεύει ο χώρος ή η οικονομία. Καταργείται ο ιστορικός χρόνος και το θεσμικό και ανθρώπινο περιβάλλον που αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για την απαρτίωσή του²⁴. Μελέτες τέλος ενός νέου είδους ιστοριογραφικού λόγου μολιτισμένοι με μεταμοντέρνες προσεγγίσεις συγχρονικού χαρακτήρα, οι οποίες χρησιμοποιούν, για να αναφέρω πάλι ένα παράδειγμα, τον όρο «τρομοκρατία» για τα απελευθερωτικά κινήματα λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας²⁵, πρέπει να θεωρηθούν περισσότερο ως πηγή ή μαρτυρία για μελέτες που ασχολούνται ή θα ασχοληθούν με τον εναγκαλισμό της ιστορίας από την πολιτική, παρά ως καθαυτό ιστοριογραφικές προσεγγίσεις.

Ας συνοψίσουμε: οι οθωμανικές σπουδές στις οποίες αναφερθήκαμε, με το να μελετούν τον ελληνισμό εντάσσοντάς τον στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατ' αρχήν έχουν κάνει την υπέρβαση στα ιστοριογραφικά δεδομένα της περιόδου²⁶. Επί πλέον διέυρναν τα πεδία των γνωστικών αντικειμένων της νεοελληνικής ιστοριογραφίας με την εμφάνιση και τον

23. S. R. Sonyel, "The Role of Christian Minorities in Efforts by the Great Powers to Dismember the Ottoman Empire", *Bulleten* XLIX, 42, 657-665 και Ο ίδιος, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Άγκυρα, Turkish Historical Society, 1993.

24. Βλ., για παράδειγμα, Georges Prévelakis, *Les Balkans. Cultures et géopolitique*, Παρίσι, Nathan, 1994, σ. 43. Στον αντίποδα αυτής της οπτικής κινείται ο Νίκος Σβορώνος, ο οποίος χωρίς να παραβλέπει τον σημαντικό ρόλο της γεωγραφίας, βασίζει τη μαρξιστική ανάλυσή του για τους δεσμούς των λαών της χερσονήσου του Αίμου στην ιστορική τους διάσταση, βλ. Ν. Σβορώνος, «Το ιστορικό υπόβαθρο των διαβαλκανικών σχέσεων», *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, [Αθήνα], Θεμέλιο, 1982, σ. 259-274.

25. J. J. Reid, "Terrorism in the Ottoman Empire and Modern Greece 1821-1878", *Journal of Modern Hellenism* 12-13 (1995-96), 57-93.

26. Αναφέρω πάλι ορισμένα παραδείγματα για να γίνει σαφές τί εννοώ. Ο ρόλος του Πατριαρχείου εξετάζεται στην πραγματικότητα της νέας κοινωνίας που δημιουργήθηκε μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης κι όχι στην ξεπερασμένη σήμερα αντίληψη για τη συνέχιση μιας βυζαντινής παράδοσης. Η οικονομική κατάσταση των Ρωμίων, η

χειρισμό άγνωστων και απρόσιτων μέχρι πρότινος πηγών, των οθωμανικών τεκμηρίων. Εξάλλου οι νέες θεματικές και οι νέοι προβληματισμοί που προέκυψαν και προκύπτουν από τον διάλογο με μια διεθνή βιβλιογραφία –δεν πρέπει να λησμονούμε τον διεθνή χαρακτήρα των οθωμανικών σπουδών–, με την οποία υποχρεωτικά πλέον συνδιαλέγεται η ημεδαπή παραγωγή, αναμορφώνουν σταδιακά την προηγούμενη ιστοριογραφική άποψη για τους οθωμανικούς χρόνους. Την αναμορφώνουν όχι μόνο ως προς τις θεματικές εξειδικεύσεις αλλά και ως προς τη μέθοδο. Ως την πλέον σημαντική συμβολή των οθωμανικών σπουδών στη νεοελληνική ιστοριογραφία θεωρώ τα ρήγματα που επήλθαν στην επικρατούσα εθνοκεντρική αλυτρωτική αντίληψη, που ασχολούνταν αποκλειστικά με τη μελέτη της αντίστασης του ελληνισμού κατά των Οθωμανών, τις αμφιβολίες που δημιούργησε στην παγιωμένη μέχρι πρότινος άποψη για ανηλεή φορολογική καταπίεση των υποδούλων από το οθωμανικό δημοσιονομικό σύστημα, την ανατροπή μύθων, όπως αυτού που πρέσβευε ότι με την οθωμανική κατάκτηση οι υπόδουλοι κατέφυγαν στα ορεινά. Αδιαμφισβήτητα έχουν γίνει τα πρώτα βήματα, πολύ περισσότερα βήματα ωστόσο εκκρεμούν να γίνουν για να μιλούμε για τη συνάντηση των οθωμανικών σπουδών με τη νεοελληνική ιστοριογραφία.

οποία καθορίζεται από το καθεστώς του ζιμμί στο οποίο ανήκαν, εξετάζεται σε συσχέτισμό με τις γενικές συνθήκες της οικονομικής ζωής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Evangelia Balta

OTTOMAN STUDIES IN MODERN GREEK HISTORIOGRAPHY

(SUMMARY)

Ottoman Studies in Greece describe an exclusively historical discipline which examines the period of Ottoman rule in the Hellenic world, as it is inherited from the Byzantine Empire. They deal with this period primarily in Greece and to a lesser extent in Asia Minor and the Balkans. Ottoman Studies in Greece acquired substance in the decades 1980-2000 and include first the establishment of the relevant undergraduate and postgraduate courses or seminars that are organized in universities and scientific foundations, and second the historical knowledge produced by Ottoman specialists as well as historians. It is difficult to speak about trends or directions when the historiographic output still derives from an extremely small group of specialists. The list of subjects which have occupied Ottoman Studies in these twenty years includes: populations and economy of Greek regions on the basis of source material from Ottoman registers, topography and history of towns, publication of legislation on fiscal issues, the status of the Church and the Patriarchate of Constantinople in the context of the new society shaped by the Conquest, the history of monasteries and convents, the study of Greek communities. The subjects of the international meetings organized by the Turkish Studies Programme of the University of Crete were also varied. Concurrently, some classic historiographic works were translated, translations of Ottoman chronicles with commentary were published, etc. The field of Ottoman Studies to which we have referred had made the transcendence in the historiographic data of the period by studying Hellenism in the framework of the Ottoman Empire. Furthermore, the fields of Modern Greek historiography were widened with the appearance and the treatment of Ottoman documentary sources that were until recently unknown or inaccessible. Moreover, the new subjects and the new problems that arose and arise from the dialogue with an international bibliography –we should not forget the international character of Ottoman Studies– in which Greek scholarship is of necessity engaged, are gradually revising the previous historiographic view of the Ottoman period.